

Hilarie Mitrea (1842-1904). Adevăr și legendă cu privire la viața și activitatea sa

Dumitru STAVARACHE*

Hilarius Mitrea (1842-1904), a doctor by profession, with the preoccupations of the naturalist and ethnographer, has worked in areas located on several continents-Europe, America, Asia, Australia, in the second half of the 19th century. It was noted by its culture, life in the service of goodscience and his fellowmen. Our research, on the field and in archives, made in Romania (Rășinari, Sibiu, Bucharest, Târgu Mureș, Cluj-Napoca) and other countries (Germany, Switzerland, Austria, Indonesia), contributes to the completion of the image this personalities.

Keywords: Hilarie Mitrea, Rășinari, Romanian present in Mexico and in Indonesia, donations to the National Museum of Natural History „Grigore Antipa”.

Cuvinte cheie: Hilarie Mitrea, Rășinari, prezență românească în Mexic și Indonezia, donații de la Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”.

Hilarie Mitrea. Repere ale personalității sale

Hilarius / Ilarie (Bucur) Mitrea (18 mai 1842, Rășinari – 31 ianuarie 1904, Viena), de profesie medic, cu preocupări de naturalist și etnograf, și-a desfășurat activitatea în zone situate pe mai multe continente – Europa, America, Asia, Australia, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. S-a remarcat prin viața sa tumultuoasă, pusă în slujba științei și a binelui semenilor săi, dar nu a beneficiat încă de o lucrare monografică. Dimensiunea personalității sale este dată de fapte și acțiuni, între care menționez următoarele:

a) Activitatea sa ca medic în zone din mai multe continente, atât în timp de pace cât și în condițiile unor conflicte militare (Mexic, 1866-1877 și Indonezia, 1876-1878); a fost decorat pentru participarea la aceste campanii, iar istoria orală păstrează până în zilele noastre amintiri despre faptele umanitare ale lui Ilarie Mitrea în ambele tabere beligerante;

b) Donațiile de colecții zoologice(păsări, pești, reptile, mamifere) și etnografice, în special din Indonezia, către Muzeul de Istorie Naturală din București¹; donația sa din punct de vedere științific, este apreciată ca fiind cea mai prețioasă din întreaga perioadă de existență a Muzeului „Grigore Antipa”;

c) Promovarea atitudinii non discriminatorii față de alte etnii și religii, el însuși căsătorindu-se cu o băstinașă din Indonezia, cu care a avut doi copii; descendenții acestei familii mixte româno-indoneziană, întemeiată în secolul al XIX-lea, trăiesc astăzi în mai multe țări europene – România, Elveția, Marea Britanie;

d) Relațiile, de natură științifică și culturală, cu personalități ale vremii din România², Austria³, Ungaria, Germania, Mexic, Olanda, Indonezia; a fost decorat cu ordine și medalii de către statele român, francez, olandez⁴;

e) A fost un mesager al neamului românesc pe mai multe meridiane ale globului; este primul roman care a ajuns în Australia⁵ și primul medic roman de bord care a navigat pe marile oceane lumii – Atlantic, Indian, Pacific;

* istoric, cercetător militar; e-mail: avispuu2@yahoo.com.

¹ Prima mare donație a fost făcută în anul 1882, 38 de lăzi pe care le-a adus cu el pe vapor, când a venit în concediu. Despre această donație Alexandru Culcer afirmă, în articolul publicat în 1961 că, „în septembrie 1882, custodele Muzeului de științe naturale din București, a avut mult de furcă din pricina unor lăzi sosite pe calea ferată și expediate din Java”, autorul, conform inscripției de pe lăzi, fiind Hilarie Mitrea, medic în insula Java din Indiile Olandeze; că erau un număr de 195 de lăzi(?), cântărind mai multe tone; lăzile conțineau piese din domeniul etnologiei, folclorului, entomologiei și oritologiei.

² Grigore Antipa, Titu Maiorescu, Gheorghe Barițiu, Gheorghe Dima, V.A.Urechia, Octavian Goga.

³ Frantz Steindachner, Th. Billroth.

⁴ De către Regele Carol I al României a fost decorat cu Ordinul Coroana României în grad de Ofițer; francezii l-au decorat pentru participarea în Mexic, iar olandezii pentru vechimea în serviciul militar; este posibil să fi fost decorat și de către mexicani.

⁵ Dovada o constituie certificatul, acordat lui Mitrea, emis la Brisbane la 14 August 1865.

f) Patriotismul de care a dat permanent dovadă; deși a trăit aproape întreaga viață în țări cu populație vorbitoare de alte limbi (el însuși un poliglot), nu și-a uitat originile și limba⁶; copiii născuți în Indonezia au fost botezați cu nume românești – Petru și Maria; timp de cca. 25 de ani cât a fost medic militar în Indiile Olandeze (Indonezia), a păstrat legături cu zonele românești, fiind abonat la publicații din România și din teritoriile românești aflate sub dominație străină (în special din Transilvania)⁷; importante colecții le-a donat Muzeului de Istorie Naturală din București ș. a.

Mărturii documentare cu privire la viața și activitatea lui Hilarie Mitrea

Primele informații despre Hilarie Mitrea au apărut în presa vremii și acestea se referă la participarea sa, ca medic militar (cu gradul de locotenent), la campania din Mexic, în anii 1866-1867. Apoi, în anii 1881-1883, unele ziare românești de dincolo și dincoace de Carpați, au semnalat și comentat faptul că medicul militar Hilarie Mitrea (încadrat în armata olandeză din Indonezia), a venit în concediu în Rășinariul natal, și a adus cu el o mare colecție zoologică pe care a donat-o Muzeului de Istorie Naturală din București. Una din aceste publicații chiar a publicat lista donației⁸.

În memoria colectivă, Hilarie Mitrea se păstrează prin: colecțiile donate Muzeului Național de Istorie Naturală din București; publicarea unor studii și articole de către unii cercetători (Alexandru Culcer, Emil Pop, Alexandru Marinescu, Iorgu Petrescu) sau scriitori și jurnaliști (Val Tebeica, I.D.Suciu, V.Hilt, Ștefan Delureanu, Valentin Borda, Nicolae Balint); existența unor monumente (piatra funerară și Casa din Rășinari); existența descendenților.

Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, din București este principalul depozitar al colecțiilor lui Hilarie Mitrea. Începând cu 24 mai 1908, colecțiile adunate de Mitrea în arhipelagul indo-malaez, figurează la loc de cinste în noul „Muzeu de zoologie”, ridicat prin strădania lui Grigore Antipa. Însă, trebuie să menționăm că datorită vitregiilor timpului, între care cutremurele și cele două războaie mondiale, dar și a unor neglijențe, se mai păstrează circa un sfert din colecția zoologică inițială (nevertebrate, amfibieni, reptile, păsări, mamifere).

Despre Hilarie Mitrea și prețioasele sale colecții din donațiile făcute, au fost publicate, studii și articole, în revista muzeului, „Travoux du Museum D'histoire naturelle *Grigore Antipa*”, de către specialiști ai acestei prestigioase instituții: Alexandru Marinescu și Elena Rojancovski (1971, 1972), Gheorghe Brătescu și Alexandru Marinescu (1981), Alexandru Marinescu și Anneliese Ionescu (1985), Angela Petrescu (2001), Iorgu Petrescu (2008)⁹.

În anul 1980, la Muzeul „Grigore Antipa”, a fost organizată o expoziție temporară (martie-octombrie 1980), cu titlul, „HILARIE MITREA / 1842-1904/ medic, călător și explorator român / UN MARE DONATOR AL MUZEULUI”. Cu această ocazie a fost publicată și o broșură cu același titlu, în care sunt prezentate: personalitatea lui Hilarie Mitrea, date cu privire la expoziție – catalogul și unele piese expuse.

Principalii cercetători, cu privire la viața și activitatea lui Hilarie Mitrea, sunt: academicianul Emil Pop (1897-1974) și medicul Alexandru Culcer (1897-1979), asupra cărora vom reveni cu detalii. Alți autori de studii și articole, au preluat informațiile de la cei doi cercetători menționați mai sus și de la Muzeul „Grigore Antipa”. Astfel, Val Tebeică, publică în 1962 un material despre Hilarie Mitrea după informațiile existente la Muzeul „Grigore Antipa” și investigațiile doctorului Alexandru Culcer. I.D.Suciu, publică, în 1969, un articol în revista „Magazin istoric”, în care reia articolele publicate de

⁶ Titu Maiorescu consemnează întâlnirea cu Mitrea, la București (18 iunie 1882), în *Însemnări zilnice*, p.77-78, elogiind inteligența, cunoștințele lingvistice, talentul de povestitor.

⁷ În studiul publicat în anul 1968, academicianul Emil Pop afirmă că un număr de cărți și reviste de specialitate, care au aparținut lui Hilarie Mitrea, erau păstrate de Florin Bucur din Sibiu; nu se cunoaște unde au ajuns aceste publicații după moartea lui Florin Bucur.

⁸ Gheorghe Barițiu, care l-a vizitat pe Hilarie Mitrea în 1882, a publicat în revista sa „Transilvania”, din 1-15 septembrie 1882, lista cu *Obiecte donate muzeului naționalu din București de dr. Hilarie Mitrea, medicu militariu de I-a clasă în serviciu holandesu din India orientală-holandesa*.

⁹ Titlurile acestor studii, locul și data apariției, sunt prezentate în *Bibliografie*; menționăm că dr. Iorgu Petrescu a întreprins cercetări la Rășinari și Cluj-Napoca, a prezentat comunicări, a participat și contribuit la manifestările omagiale din anul 2009, la Sibiu și București.

ziarul „Albina” din Viena în 1867, despre Mexic, ca fiind ale lui Hilarie Mitrea; studiile ulterioare, în special cele a academicianului Emil Pop, au arătat că respectivele articole aparțin lui Ioan Arsenie (din Gura Râului), medicul coleg a lui Mitrea în Mexic. Articole în care sunt prezentați ambii medici români, Hilarie Mitrea și Ion Arseniu, au scris V. Hilt, în 1972 și Ștefan Delureanu, în 1973. În anul 1985, Valentin Borda, publică într-un volum dedicat călătorilor și exploratorilor români, un documentar despre Hilarie Mitrea pentru care utilizează, în principal, studiile celor doi cercetători (Emil Pop, Alexandru Culcer) și ale specialiștilor de la Muzeul „Grigore Antipa”. În ultimii ani, profesorul și jurnalistul Nicolae Balint, din Târgu Mureș, a publicat mai multe articole în ziare și reviste din Târgu Mureș, Sibiu, Cluj, București, precum și în publicații românești din străinătate (inclusiv pe site-urile unor publicații on-line), reținând atenția asupra fondului personal al lui Alexandru Culcer.

Cercetări proprii, de teren și în arhive, cu privire la Hilarie Mitrea

În România, investigații am făcut în următoarele localități: Rășinari, Sibiu, Târgu Mureș, Cluj-Napoca, București. În străinătate, la Wurzburg, în Germania, la Berna, în Elveția și la Viena, în Austria.

Informații deosebit de prețioase am obținut de la Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia: 78 de copii xerox după documente originale cu privire la activitatea lui Hilarie Mitrea în armata olandeză din Indonezia, în perioada 1869-1890, între care și trei documente scrise de Hilarie Mitrea¹⁰; documentele oferă informații cu privire la unele momente și activități din activitatea lui H. Mitrea: încadrarea în armata olandeză, avansări, decorații, permisiile. Din studiul acestor documente am mai putut constata următoarele:

- atitudinea comandanților și șefilor față de medicul român H. Mitrea, la început nu a fost din cele mai favorabile; a se vedea unele piedici în promovare, respingerea solicitărilor de permisiile, care l-au determinat pe H. Mitrea să se gândească chiar la a demisiona;

- H. Mitrea s-a impus treptat ca urmare a rezultatelor sale profesionale reliefate și în examenele susținute; în anul 1890 a fost singurul Ofițer al sănătății categoria 1 care a fost avansat Ofițer Șef al Sănătății; calitățile sale personale, consemnate și în Listele speciale de conduită, între care faptul că era un adevărat poliglot, vorbitor a opt limbi, au contribuit la creșterea prestigiului său atât în cadrul militar cât și cel al societății civile din zonele unde și-a desfășurat activitatea.

La Rășinari și Sibiu, cercetările au vizat în principal următoarele obiective: identificarea surselor de informații cu privire la Hilarie Mitrea; clarificarea datelor cu privire la existența unor însemne pentru memoria colectivă – Casa lui Hilarie Mitrea și piatra funerară a părinților lui H. Mitrea; identificarea descendenților lui H. Mitrea pe ramura fiicei sale, Maria.

Piatra funerară din cimitirul de la Rășinari este la mormântul părinților lui Hilarie Mitrea și a fost realizată la moartea tatălui său. Pe piatră este următorul înscris: „În memoria neuitărilor mei părinți/ STANCA BUCUR MITREA/ născ.1818 rep.1864/ și / BUCUR MITREA / născ.1812 rep.1883 / Acest monumentu sau ridicat la 6 Sept. 1883 de fiul lor / Dr. HILARIU MITREA/medicu de clasa I în armata / Hollandeză din Ost-India”. La baza monumentului este trecut, cu litere mai mici, numele meșterului care l-a realizat: „J.ROUBJ<SUHER> IN Siibiu”¹¹. Este posibil ca materialul din care este realizat monumentul să fi fost adus din altă parte, deoarece are o structură aparte, neîntâlnită în zonă; este cioplit dintr-un singur bloc de marmură de culoare cenușiu deschis, dar care este asemănător unui mozaic realizat din așchii mici¹². Această ipoteză ar veni în sprijinul afirmației ca prelungirea concediului cu încă șase luni de către Hilarie Mitrea să fi fost motivată și de realizarea acestui monument (instalat în septembrie, tatăl său decedând în februarie).

Casa în care s-a născut și a locuit Hilarie Mitrea există și astăzi, pe strada care îi poartă numele,

¹⁰ Traducerea acestor documente (din limba olandeză, scriere olografă, sec. XIX), s-a făcut în Olanda, pe cont propriu; am beneficiat de sprijin financiar (jumătate din costuri) din partea d-lui Dan Lungu (descendent al familiei Lungu din Rășinari, care avea o fabrică de căruțe renumită în mai multe țări europene), căruia îi mulțumesc și pe această cale. O primă prezentare, detaliată, a acestor documente a fost publicată în volumul „Armata Română și patrimoniul național”, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2010, p. 78-84.

¹¹ Numele acestui meșter se regăsește și la realizarea unciei din componentele monumentului funerar al Mitropolitului Andrei Șaguna al Ardealului (1808-1873).

¹² Dumitru Stavarache, cercetare la Rășinari, 6 iunie 2008.

la nr. 734¹³. Este o construcție impunătoare, cu aspect specific zonei. A trecut prin câteva reparații și renovări, care însă nu i-au schimbat aspectul inițial, având mai mulți proprietari: până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial a aparținut urmașilor lui Ilarie Mitrea; a fost apoi preluată abuziv de autoritățile locale, casa devenind sediul unei unități rusești (până la plecarea acestora din țară, în 1958), apoi grădiniță, locuință pentru milițieni și polițiști. După lungi procese, casa a revenit urmașilor lui Hilarie Mitrea, iar aceștia au vândut-o unei familii tinere din Rășinari; casa este refăcută și foarte bine întreținută de noii proprietari. Pe peretele dinspre stradă al casei, în anul 1997, a fost pusă o placă, de către Primăria Rășinari, cu următorul înscris: „În această casă / s-a născut generalul¹⁴ medic / ILARIE (BUCUR) MITREA / etnograf și naturalist în / Mexic și Indonezia / ctitor al Muzeului „Grigore Antipa”/ din București / Primăria Rășinari / 1997”. Casa este trecută ca obiectiv turistic în pliante și pe sitte-ul Primăriei Rășinari. Muzeul etnografic din localitate nu amintește, însă, prin nici un element despre acest fiu al satului, care a fost și etnograf amator¹⁵.

Urmașii direcți ai lui Hilarie Mitrea au fost fiul Petru și fiica Maria. Petru a devenit inginer constructor, cu studii în Elveția; s-a remarcat în construcția unor lucrări de artă în Alpi și mai ales în Turcia; s-a căsătorit cu o elvețiancă de origine franceză (Fidelia) și a avut două fiice (Helen și Germain); a murit la Ankara în anul 1966¹⁶, descendenții săi fiind semnați în Elveția și Marea Britanie. Maria, s-a căsătorit la Rășinari, cu un localnic, comerciant, Nicolae Izdrăilă¹⁷, și a avut patru copii – Petru, Aurel, Emilian și Maria Victoria; a murit în anul 1953¹⁸ iar descendenții ei sunt majoritatea în zona Sibiului¹⁹. O situație exactă a descendenților lui Hilarie Mitrea am prezentat în broșura publicată de Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”. Fac mențiunea că între descendenții lui Hilarie Mitrea, unul se pare că moștenește, în genele sale, spiritul de glob-trotter al străbunicului. El se numește Marius-Cosmin Stanciu, are 39 de ani și practică alpinismul. Cu toate că are o profesie tehnică în Germania, pasiunea în practicarea alpinismului l-a purtat pe toate continentele (mai puțin Antarctica, vizată într-o expediție viitoare). Între culmile muntoase escaladate de el, singur sau împreună cu prietenul său Cristian Suci (decedat în anul 2004 în timpul unui antrenament în Munții Făgăraș), amintesc câteva: Vf. Elbrus, din Caucaz; Vf. Aconcagua din Patagonia; Vf. Mc. Kinley, din Alasca; Vf. Kilimanjaro, din Africa; Vf. Lenin, din Pamir.

La *Târgu Mureș*, cercetările s-au efectuat la Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș, în fondul personal „Alexandru Culcer”. Facem numai un sumar al rezultatelor acestor cercetări, deoarece o prezentare detaliată a fost publicată²⁰.

Doctorul Alexandru Culcer²¹, din Târgu Mureș, poate fi numit un adevărat pionier al demersurilor de redescoperire a marii personalități a lui Hilarie Mitrea; el și-a început investigațiile în anul 1927, la 23 de ani după moartea lui H. Mitrea, având posibilitatea să discute chiar cu fiica sa Maria. Afirmatiile din însemnările sale sunt deosebit de interesante, însă nu sunt certe, nu sunt probate

¹³ Când s-a născut Hilarie Mitrea, strada se numea „Ulița Pârâului”, iar numărul casei era 141-142. Cf. Al. Culcer, *op. cit.*

¹⁴ Ultimul grad pe care l-a avut Hilarie Mitrea a fost acela de *maior*. Eroarea s-a produs din necunoaștere a însemnelor militare și sub impresia ținutei fastuoase, de gală, în care este fotografiat în anul 1894 la Viena, când a venit din Indonezia.

¹⁵ Dumitru Stavarache, 6 iunie 2008; singurul obiect care amintea de Hilarie Mitrea era tabloul acestuia, momentan lipsind și acesta; Cf. Iacob Mioara, custode al Muzeului etnografic din Rășinari.

¹⁶ A fost înmormântat în cimitirul din Ankara; pe placa de marmură care acoperă mormântul este săpat atât înscrisul cu datele lui H.P. Mitrea cât și însemnul religiei sale creștine, crucea.

¹⁷ Numele apare la unii autori Izdrăilă, la alții Izdrăilă; din afirmațiile unei descendente (Doina Izdrăilă), numele este Izdrăilă, iar numai urmașii unuia din copiii Mariei Mitrea (Aurel), poartă numele de Izdrăilă.

¹⁸ Maria, fiica lui Hilarie Mitrea a fost înmormântată în cimitirul din Sibiu, dar ca urmare a vitregiilor vremii dar și al neglijenței urmașilor, locul nu s-a știut până la sfârșitul anului 2009; cea care l-a redescoperit și reamenajat pe cheltuială proprie, este Georgeta Maria Stanciu, una din strănepoatele ei.

¹⁹ Dumitru Stavarache, cercetare la Sibiu, 7-8 iunie 2008, ianuarie 2009. Convorbiri cu Doina Izdrăilă și Georgeta Stanciu, nepoate ale fiicei lui Hilarie Mitrea.

²⁰ Dumitru Stavarache, *Mărturii din arhive mureșene, cu privire la Hilarie Mitrea-medic, naturalist și etnograf (1842-1904)*, în: *Liviu Boar, istoric și arhivist, la 60 de ani*, coordonator Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2011, p. 285-298.

²¹ Alexandru Culcer (fost Lengyel), n. 1897, în Maramureș - d. 10 octombrie 1979, Târgu Mureș, medic. Facultatea de medicină la Budapesta; 1925-1936, asistent bacteriolog la Laboratorul de Igienă din Cluj și medic șef al Laboratorului de Igienă din Sulina; 1941-1942, medic șef al Portului Sulina; 1942-1949, medic șef al Laboratorului Regional de Igienă din Sighișoara și prin cumul director al Spitalului de Stat din Sighișoara (1945-1947) și inspector general sanitar pentru controlul laboratoarelor (1947-1949); stabilit la Tg. Mureș; cunoscut și apreciat de muzicologul George Zbârcea. Cf. Nicolae Balint, *op. cit.*

deocamdată, cu documente. Scrierile sale, în marea lor majoritate aflate în manuscris (un prim articol publicat în ziarul „Făclia”, din Cluj, în 1961, următorul în Istoria Medicinii, în anul 1964), se păstrează la Arhivele Naționale din Târgu Mureș. Fondul cuprinde 10 dosare: 3, 16, 17, 18, 24, 26, 36, 62, 138, 139. Dosarul nr.3 (69 file dactilo și 45 fotografii), conține cele mai multe informații cu privire la Hilarie Mitrea. Dosarul nr.16, cu 19 file, este numai o introducere la subiectul „Hilarie Mitrea”. Dosarul nr.17, cu 19 file, dă unele informații (p. 9), despre perioada de gimnaziu a lui Hilarie Mitrea, la Sibiu, obținute de la Petru Izdrailă; că ar fi locuit, împreună cu alți doi români din zona Sibiului, la o familie de mici meseriași, în orașul de jos. În dosarul nr.18, cu 38 file, Alexandru Culcer menționează principalele surse de unde a obținut informațiile. Astfel, la Sibiu și Rășinari: văduva Dăncășiu, în anul 1927; văduva Maria Mitrea, căsătorită Izdrailă, în anii 1927, 1930, 1934. La Cluj, Prof.dr.V.Bologa. La București, Muzeul „Grigore Antipa”. În același dosar, la p.30, citează note de manuscris a lui Hilarie Mitrea, pe care spune că le-a consultat la Rășinari, în anul 1927. Dosarul nr. 24, cu 329 de file, înserează la filele 202, 203-208, articolul (și manuscrisul acestuia), cu titlul, „Dr. Ilarie Mitrea, primul medic și naturalist român, călător în Mexic și Indonezia”, publicat în revista „Natura”, nr. 4, 1965, de către Al.Culcer și B. Schnapp. În dosarul 26, cu 120 file, cam o treime din caietul-manuscris (p. 68-96), conține manuscrisul dactilo cu titlul, „Primul român călător în Mexic și Indiile Olandeze, Dr. Hilarie Mitrea (1842-1904)”, în trei exemplare. Dosarul nr. 36, 120 file, conține, în primele 50 de file, manuscrisul „Ilie Mitrea”, în limba maghiară, trei exemplare. Dosarul 62, cu 243 file, cuprinde la p. 173-243, manuscrisul dactilo cu titlul, „Un medic roman pe trei continente – Ilarie Mitrea”; manuscrisul este identic cu cel din Dos. nr. 3. Dosarul 138, 37 file, cuprinde manuscrisul dactilo cu titlul, „Ilie Mitrea, medic, naturalist și călător roman din secolul al XIX-lea”; este aproape la fel cu cel din Dos. nr. 3. Dosarul nr. 139, conține numai fotografii, dar fără nici un înscris privind conținutul și datarea lor; este posibil ca înscrisurile să fie pe verso fotografiilor, dar modul defectuos în care au fost prinse (prin lipire completă) nu permite vizualizarea²². Acest dosar, cu nr. 139, cuprinde 65 de piese, imagini fotografice, din care doar câteva cu membrii ai familiei²³. Cele identificate, până în prezent, reprezintă: pe Hilarie Mitrea, ofițer în armata olandeză; descendenți ai lui Mitrea (Petru Mitrea cu soția și cele două fiice, trei din cei patru copii ai Mariei Mitrea, căsătorită Izdrailă, – Emil, Aurel cu soția Zamfira, Maria Victoria)²⁴; imagini din zonele în care a călătorit și lucrat Hilarie Mitrea²⁵. Dosarul conține câteva desene de insecte²⁶.

La *Cluj-Napoca*, am consultat arhiva personală a academicianului Emil Pop (1897-1974), aflată în păstrarea Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, în fondul „Emil Pop”.

Cercetările academicianului Emil Pop²⁷, efectuate de-a lungul câtorva decenii, sunt cele mai documentate, rezultatele fiind publicate în reviste de specialitate în anii 1966, 1968, 1971, iar postum, într-o lucrare editată de Fundația „Vasile Goldiș”, din Arad²⁸. El menționează că documentarea a făcut-o pe baza informațiilor obținute de la un număr de 28 de persoane, din care 4 l-au cunoscut pe Mitrea, iar alții 7 îi erau descendenți direcți. Totodată, el a coroborat informațiile de istorie orală cu arhivele din Rășinari, Sibiu și Cluj, cu mențiunile din presa vremii, dar mai ales cu cele 82 de documente (fotografii, acte școlare, civile și militare) privind întreaga viață a lui Hilarie Mitrea, oferite lui de nepoata lui Mitrea, dr. Helen Kampf-Mitrea, din Berna; în special aceste documente, pe care academicianul Emil Pop le-a depus la Muzeul „Grigore Antipa”, au lămurit multe din erorile informațiilor nedocumentate.

²² Dumitru Stavarache, cercetare la Arhivele Naționale Târgu Mureș, în 20 iunie 2008 și 15 iulie 2010.

²³ În caietul unde sunt lipite aceste fotografii, sunt urme ale celor care au fost dezlipite și de care nu se știe.

²⁴ Identificarea membrilor de familie a fost făcută de Doina Izdrailă, fiica lui Aurel și Zamfira, nepoată a Mariei Mitrea. De la această nepoată, care a cunoscut-o pe bunica sa Maria (fiica lui Hilarie Mitrea), am aflat unele detalii cu privire la familia Mitrea și urmașii ei; descendenții actuali; monumente funerare; istoria casei de la Rășinari.

²⁵ O cercetare specializată a acestor fotografii ar putea oferi informații prețioase; se pare că în unele din aceste fotografii este Hilarie Mitrea.

²⁶ Al. Culcer menționează că aceste desene (între care și un fluture din Mexic), sunt făcute de Hilarie Mitrea.

²⁷ Emil Pop (n.13 aprilie 1897 în Bucurdea Vinoasă, județul Alba, d.14 iulie 1974, Cluj), botanist, academician, prof. univ. la Cluj. Contribuții în domeniul citofiziologiei vegetale, în cunoașterea florei terțiene, florei și vegetației mlaștinilor de turbă și în istoria biologiei din România. Întemeietorul școlii românești de palinologie-știință care se ocupă cu studiul polenului și sporilor plantelor. Cf. Șerban N.Ionescu, *Dicționarul panoramic al personalităților din România sec. XX*, Editura Victor Frunză, București, 2006, p. 325

²⁸ Emil Pop, *Ilie Mitrea (1842-1904)*, în: *Cărturari și memorandiști transilvăneni*, Seria „În memoria memorandiștilor”, ediție îngrijită de Sidonia Puiu și Vasile Popeangă, Arad, 1994, p. 61-95.

În studiul publicat postum, el critică ficțiunile cu privire la Mitrea apărute în unele publicații și de apariția cărora îl face responsabil pe Al. Culcer.

Arhiva academicianului Emil Pop, depusă la filiala din Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei Române, este puțin cunoscută și cu atât mai puțin valorificată. Un extras al acestei arhive, cu privire la H. Mitrea, a fost publicat²⁹.

La *București*, am avut în vedere Biblioteca Academiei Române, Muzeul "Grigore Antipa", surse de istorie orală. La Biblioteca Academiei Române am cercetat presa vremii și literatura cu privire la Hilarie Mitrea, iar la Muzeul „Grigore Antipa”, am consultat publicațiile muzeului, am luat legătura și colaborez cu unul din cercetătorii muzeului preocupat de aceeași temă. Ca surse de istorie orală au fost convorbirile cu persoane din zona Mărginimii Sibiului, în special din Rășinari.

Wurzburg, Viena, Berna. Încercările de a clarifica o serie de aspecte legate de viața și activitatea lui Hilarie Mitrea sunt încă în desfășurare. La Wurzburg, unde am încercat să dăm de urma tezei de doctorat a lui Hilarie Mitrea, am aflat că arhiva privind perioada respectivă a fost distrusă în bombardamentele de la sfârșitul ultimului mare război. La Viena, am constatat că localul din Hauptstrasse 40, unde a locuit în ultima parte a vieții și a și murit, nu mai există; la Cimitirul central nu s-a găsit nimic cu privire la locul unde a fost înmormântat. La Berna, unde locuia Reinhard Kampf, unul din descendenții lui Petru Hilarie Mitrea, rezultatele cercetării s-au rezumat la câteva fotografii cu descendenții de pe această filieră³⁰.

Istorie orală

Multe neclarități și întrebări cu privire la viața și activitatea lui Hilarie Mitrea și-ar fi găsit răspunsul dacă s-ar fi găsit *Însemnările* sale, despre care scrie dr. Alexandru Culcer că le-a văzut și consultat. Personal, înclin să cred că aceste însemnări au existat dar că nu s-au mai păstrat până în zilele noastre. Un argument în favoarea acestei supoziții este mărturia d-nei Aurelia Filimon, colecționar particular din Tg. Mureș care a prezentat în cadrul expoziției dedicate lui Hilarie Mitrea (Sibiu, iulie-august 2009 și București, septembrie-octombrie 2009), câteva obiecte care au aparținut acestuia și fiicei sale Maria. Domnia sa ne-a relatat că tatăl ei, cel ce colecționase aceste obiecte, a mai deținut o ladă cu documente dar că aceasta ladă, împreună cu documentele ce le conținea, ar fi fost distrusă în timpul inundațiilor din anul 1970³¹.

Lipsa mărturiilor documentare despre unele episoade din viața și activitatea lui Hilarie Mitrea a făcut ca mărturiile de istorie orală să fie preluate cu titlul de adevăr în literatura de până acum. Prezentăm, spre informare, câteva din aceste mărturii de istorie orală, cu speranța că cercetările viitoare vor putea stabili cât adevăr și câtă legendă conțin.

Se afirmă că Hilarie Mitrea și-a început cariera de militar în armata habsburgică unde ar fi fost ofițer în garnizoana Pola; că în acea perioadă a intrat în conflict cu superiorii săi ca urmare a ideilor sale progresiste și tot la Pola ar fi aflat despre Corpul de voluntari austro-mexican în care s-a înrolat ulterior; afirmația, provenită de la Al. Culcer, este combătută de Emil Pop și consider că o cercetare temeinică a arhivelor austriece privitoare la Corpul de voluntari austro-mexican ar putea clarifica pe deplin această problemă.

Cu privire la perioada mexicană a lui Hilarie Mitrea, circulă mai multe istorioare legate de profesionalismul său, de sarcini și misiuni pe care le-a avut de îndeplinit, prestigiul de care se bucura atât în rândul trupelor proprii cât și în rândul celor inamice. Una dintre aceste istorioare menționează salvarea și îngrijirea, de către medicul rășinărean, a unui număr mare de răniți din tabăra adversă, republicană. Se mai afirmă că, urmare a acestor fapte, la întoarcerea din Mexic, Mitrea a întâmpinat greutăți în a ocupa un post de medic în Transilvania, fiind privit ca unul care a acordat ajutor celor care l-au împușcat pe Maximilian de Habsburg. Această povestire precum și altele avansate de Al. Culcer sunt

²⁹ Dumitru Stavarache, *Pe urmele lui Hilarie (Bucur) Mitrea (1842-1904). I. Cercetări întreprinse la Rășinari, Sibiu, Târgu Mureș, Cluj-Napoca*, în: SANGIDAVA (3), Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2009, Anexa nr.1, cu titlul Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Fondul EMIL POP, 54, I. Mitrea – despre viața și activitatea lui, p. 170-172.

³⁰ Fotografiele au fost obținute prin strădania strănepotului Cosmin Stanciu.

³¹ Convorbire cu Aurelia Filimon, Sibiu, 8 iulie 2009.

combătute de academicianul Emil Pop. Și totuși, faptul că în documentele de arhivă *H. MITREA*, există o carte de vizită cu mulțumiri din partea lui Benito Juarez, ne face să credem că există posibilitatea să fie un sâmbure de adevăr în aceste povestiri.

Perioada indoneziană abundă de astfel de istorioare care au în centrul lor sau au legătură cu Hilarie Mitrea. O mare parte dintre acestea, care au ca sursă pe medicul Al. Culcer, au fost analizate critic de academicianul Emil Pop³². Unele se referă la calitățile sale de medic, la profesionalismul său dar și la ajutorul dezinteresat pe care îl acorda tuturor bolnavilor, indiferent de starea lor socială sau etnie; se spune că a refuzat, ca plată pentru serviciile sale, adevărate averi oferite de ce pe care i-a salvat de boli grave sau chiar de la moarte. Altele pun în evidență calitățile de vânător ale lui Hilarie Mitrea, apreciate atât de camarazii olandezi cât mai ales de băștinași. Demersurile lui pentru ca băștinașii să poată fi îngrijiți în spitalele olandeze, să fie tratați fără discriminare etnică sau religioasă sunt deasemeni reținute de istoria orală. Călătoriile lui Hilarie Mitrea, unele adevărate expediții, în locuri în care nu mulți europeni au putut să ajungă, au constituit o importantă sursă pentru colecțiile sale zoologice, dar și pentru istoria orală; într-una din aceste călătorii, făcută cu prietenul său dr. Ioan Arsenie care venise să-l viziteze, fiind luați prizonieri de un trib de tăietori de capete, au scăpat de sacrificiu ca urmare a simptomelor unei boli foarte grave induse după consumarea frunzelor unei plante recomandată de Hilarie Mitrea³³. Se mai afirmă că Mitrea cunoștea lucrările lui Darwin, că s-a întâlnit și a avut legături cu personalități ale lumii științifice din epocă, între care exploratorul rus Mikluho-Maklai și cu Eugen Dubois care descoperise în Java pe *Pithecanthropus erectus*.

Despre soția lui Hilarie Mitrea se cunosc puține lucruri. Se spune că provenea dintr-o familie de conducători locali, că era o adevărată prințesă; că aceasta, care i-a fost mai întâi pacientă, l-a ajutat în expediții și în realizarea colecțiilor zoologice; chiar despre numele ei sunt mai multe variante, însă în toate apărând ca prenume, Wattam³⁴. Maria, fiica lui Hilarie și Wattam Mitrea, a povestit nepoților despre stare materială deosebită pe care o aveau în Indonezia, despre o mică comoară (în aur și perle) pe care i-a dat-o mama sa la venirea în Europa și care i-ar fi fost furată la Viena. La venirea lui Mitrea în concediu, în 1881(când au fost aduși și cei doi copii, Petru și Maria), informația despre soția lui era aceea că era decedată; se pare că această informație provenea chiar de la Mitrea. Exista și afirmația că aceasta a venit împreună cu Mitrea în Europa, iar moartea ei ar fi survenit în anul 1883, la erupția vulcanului Krakatoua, dar iată că o scrisoare descoperită relativ recent, trimisă lui Mitrea de soția sa Wattam în 25 aprilie 1895, dovedește nu numai că aceasta trăia ci și că relațiile între cei doi soți erau cât se poate de normale³⁵.

Concluzii

Apreciez că cercetarea vieții și activității lui Hilarie Mitrea trebuie continuată, o responsabilitate directă revenind cercetătorilor de la Muzeul „Grigore Antipa” și factorilor culturali din zona Sibiu-Rășinari.

Manifestările de cinstire a memoriei lui Hilarie Mitrea (Rășinari, Sibiu, București, Cluj-Napoca), organizate de Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” din cadrul Complexului Național Muzeal ASTRA din Sibiu, au adus elemente noi cu privire la cercetările efectuate până în prezent³⁶. Este de dorit ca acestea să se regăsească atât la Rășinari, într-un punct muzeistic, cât și într-o

³² Emil Pop, *op. cit.*, p. 89-94.

³³ Aspect inedit de istorie orală, nepublicat, privind relațiile între cei doi medici din Mărginime după întoarcerea din Mexic, aflat de la Ing. Emil Pîrăriță, primvicepreședinte al Asociației „Reuniunea Mărginenilor”.

³⁴ Wattam Kadam și Wattam Kadam Radam sunt numele întâlnite în studiile și articolele publicate; pe certificatul de naștere al Mariei Mitrea(copie făcută la Sibiu în anul 1951, după original), numele părinților sunt, Mitrea Ilariu și Mitrea Vateru; Cf. Lui Aurel Izdrăilă, citat de Emil Pop, numele de fată a soției lui Mitrea ar fi fost Vietnam Smith; certitudinea privind numele de Wattam vine de la semnătura proprie a soției lui Mitrea pe o scrisoare trimisă acestuia la 25 aprilie 1895, din orașul Semarang.

³⁵ Wattam scrie: că a primit banii trimiși (20 rupii) și le mulțumește, soțului și copiilor; că și-a făcut o fotografie la Semarang pe care o va trimite; că a plantat o serie de pomi și a semănat porumb și orez; despre plata unor impozite pentru grădină și două terenuri de pădure; despre cumpărarea unei vaci de la care avea deja vițel. Această scrisoare contrazice părerea că între cei doi relațiile s-ar fi întrerupt; unii descendenți susțin că Wattam ar fi încercat chiar să-l otrăvească pe Mitrea când a aflat că va duce copiii în Europa.

³⁶ Obiecte personale care au aparținut lui Hilarie Mitrea și fiicei sale Maria au fost expuse în cadrul expoziției de la Sibiu (întinerată și la București și Cluj-Napoca), de către Aurelia Filimon, colecționar particular din Tg. Mureș.

lucrare publicată. Cât privește realizarea unei lucrări monografice despre Ilarie Mitrea, recomandăm celor interesați să se aibă în vedere cercetarea următoarelor izvoare: tot ce s-a scris despre Ilarie Mitrea în lucrări, studii și articole; jurnalele de bord ale navelor germane pe care a fost medic de bord în călătoriile spre continentul australian (1864-1865) și cel nord-american (1867-1869); documentele din arhivele austriece cu privire la corpul de voluntari austro-mexican și informațiile din arhivele mexicane, pentru perioada 1866-1867; Jurnalele unităților militare olandeze care au operat în Indiile Olandeze (Indonezia), în perioada 1869-1894; informațiile existente în arhivele indoneziene cu privire la soția lui Ilarie Mitrea și familia acesteia; eventual, o călătorie de documentare în principalele zone unde a activat și locuit în Indonezia; mărturiile de la descendenții din România, Elveția, Marea Britanie.

BIBLIOGRAFIE

- Albina*, Viena, 1867, numerele: 38-145.
Concordia, Budapesta, 13/26 ianuarie 1865.
Familia, Oradea, nr.11, 1882.
Observatoriulu, Sibiu, nr.50, 20/2 iulie 1881.
Românulu, București, 2 aprilie 1882, p. 287; 20 iunie 1882, p. 447.
Telegraful Român, Sibiu, 2/15 martie 1904.
Transilvania, 1/15 noiembrie 1882.
Dicționar enciclopedic, vol. IV, București, 2001.
Hilarie Mitrea (1842-1904), medic, călător și explorator român. Un mare donator al Muzeului, Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, București, 1980, broșură, p. 37.
 BALINT, Nicolae. *Ilarie Mitrea, un român cu destin excepțional. Călător pe trei continente*. În: *Clipa*, on-line, nr. 821, 17 noiembrie 2007; *Călător pe trei continente*. În: *Ziarul de Mureș*, on-line, 29 octombrie 2007; *Un român cu destin excepțional. Călător pe trei continente*. În: *Gazeta de Cluj*, 29 octombrie 2007; *Ilarie Mitrea, un român cu destin excepțional*. În: *Rost*, nr. 61, martie 2008; *Călător pe trei continente*. În: *Ziarul de Sibiu*, 30 iunie 2008.
 BORDA, Valentin. *Mitrea, Hilarie*. În: *Călători și exploratori români*, București, 1985.
 BRĂTESCU, Gheorghe; MARINESCU, Alexandru. *Studiile medicale ale lui Hilarius Mitrea în perioada 1860-1865*. În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”*, București, vol. XIII, 1981.
 CSILLAG Gyula, *Tiz ev a napsugaras Keleten*, Budapest, 1913.
 CULCER, Alexandru. *O biografie interesantă*. În: *Făclia*, Cluj, nr. 4638, 24 septembrie 1961.
 Idem. *Primul medic român călător în Mexic și Indiile Olandeze*, București, 1964 (Extras din *Istoria medicinei*, București, 1964.).
 Idem; SCHNAPP, B. *Doctorul Ilarie Mitrea, primul medic și naturalist roman în Mexic și Indonezia*. În: *Natura*, 17, nr. 4, nr. 5.
 DELUREANU, Ștefan. *Inițieri românești pe Drumul Indiilor*. În: *Secolul 20*, nr. 8-9, 1973.
 HILT, V. *Ilarie Mitrea și Ion Arseniu – călători în Mexic și Indonezia*. În: *Călători și exploratori români*, București, 1972.
 MAIORESCU Titu. *Însemnări zilnice*, vol. II, 1881-1886.
 MARINESCU, Alexandru; IONESCU, Anneliese. *Muzeul Național de Istorie Naturală din București (1834-1985) – scurtă cronologie*. În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”*, București, vol. XXVII, 1985.
 MARINESCU, Alexandru; ROJANCOVSKI, Elena. *Colecția Ichtiologică Dr. Ilarie Mitrea, aflată în Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”*. În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”*, București, vol. XI, 1971.
 Idem. *Colecția zoologică Dr. Ilarie Mitrea din Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”*. În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”*, București, vol. XII, 1972.
 MORARU, Titus; MUREȘAN, Ovidiu. *Jurnal de călătorie în Mexic (1864-1867) a lui Ioan Arsenie*. În: *Călători și exploratori români*, București, 1972.

Idem. *Jurnal de călătorie în Mexic (1864-1867) a lui Ioan Arsenie*. În: *Călători și exploratori români*, București, 1983.

PETRESCU, Angela. *Lista păsărilor colectate de Hilarius Mitrea pe valea râului Barito (Kalimantan-Indonezia), aflate în colecția Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa” (București)*. În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”*, București, vol. XLIII, 2001.

PETRESCU, Iorgu. *Catalogul colecției de crustacee donate de Dr. Hilarius Mitrea Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa” din București*. În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”*, București, vol. LI, 2008.

POP, Emil, *Medicul și naturalistul Ilarie Mitrea*. În: *Revista Muzeelor*, București, 1968.

Idem. *Der arzt und naturwissenschaftler Ilarie Mitrea*. În: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Sibiu, vol. IX, nr.1, 1966.

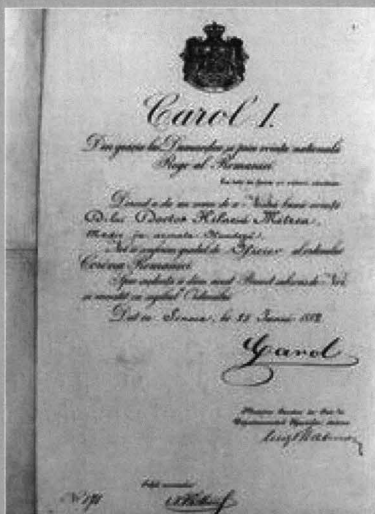
Idem. *Ilarie Mitrea (1842-1904)*. În: *Cărturari și memorandiști români*, ediție îngrijită de Sidonia Puiu și Vasile Popeangă, Arad, 1994.

Idem. *Ilarie Mitrea – profil*. În: *Astra*, Sibiu, nr. 1, 1966.

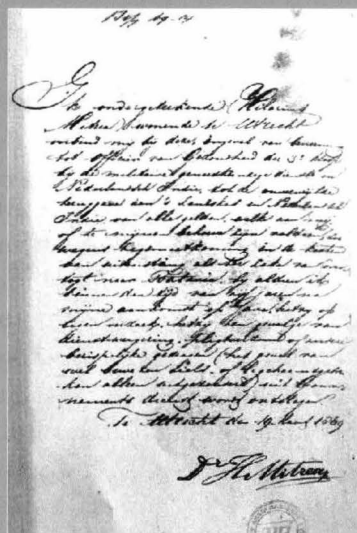
POPOVICI, Ioan; CALOIANU, Nicolae; CIULACHE, Sterie; LEȚEA, Ion. *Enciclopedia descoperirilor geografice*, București, 1975.

SUCIU, I. D. *Pe urmele doctorului Ilarie Mitrea în Mexic*. În: *Magazin istoric*, nr. 5 (26), mai 1969.

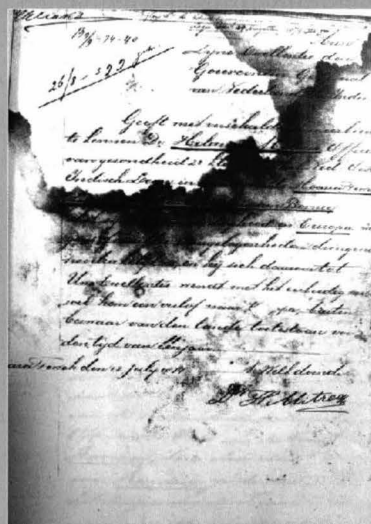
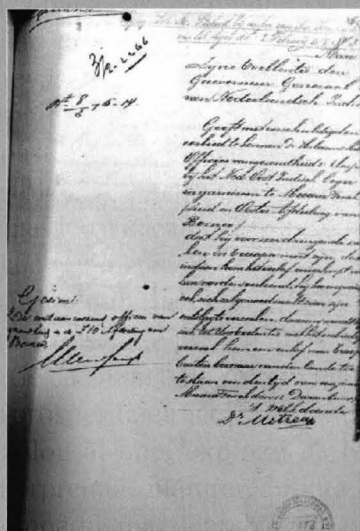
TEBEICA, Val. *Un medic român în două continente*. În: *Străbătând lumea*, București, 1962.

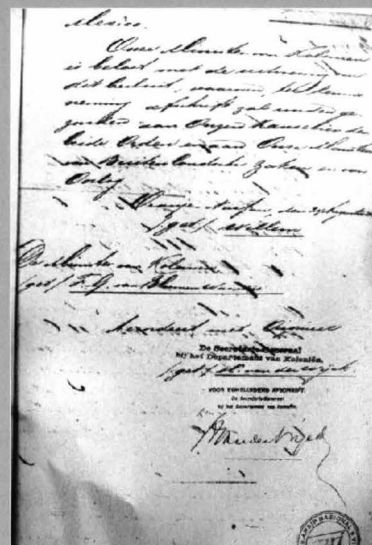
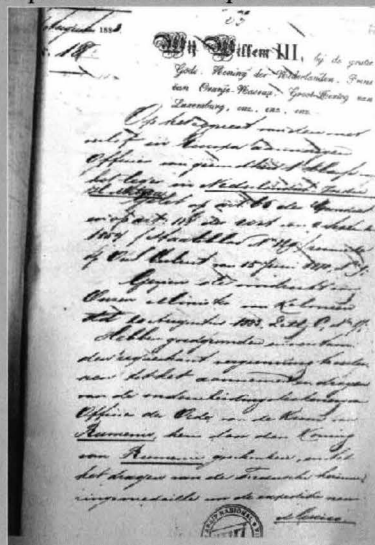
Hilarius Mitrea, cu gradul de căpitan în armata olandeză din Indonezia și brevetul Ordinului Coroana României în grad de Ofițer, acordat de regele Carol I în anul 1882. Hilarius Mitrea, holding the rank of captain in the dutch army in Indonesia and the patent of the order Crown of Romania with the title of officer, granted by the king Carol I in the year 1882.

Anexa nr. 1a. Angajamentul lui Hilarius Mitrea la încadrarea în armata olandeză.
Annex number 1a. Hilarius Mitrea's commitment for employment into dutch army.

Anexele 1, c-b. Cele două rapoarte prin care H. Mitrea solicita permisie în Europa.
Annexes 1, c-b. The two reports that H. Mitrea requests leave in Europe.

Anexa nr. 2 a-b. Decizia Regală prin care Regele Wilhem al III-lea al Olandei aprobă ca H. Mitrea să poarte decorațiile oferite de alte state – România și Franța.
Annex no 2 a-b. The Royal Decision that King William II of the Netherlands approved H. Mitrea to bear honors offered by other states - Romania and France.